वार्षिक प्रतिवेदन २०७९/८०

नेपाल सरकार

अर्थ मन्त्रालय

भन्सार विभाग

भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय

त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं

भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय

सम्पर्क

भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय

ठेगाना

त्रिपुरेश्वर काठमाडौं

टेलिफोन

००-९७७-०१-५९१७१९२

००-९७७-०१-५९१७१९३

००-९७७-०१-५९१७१९४

००-९७७-०१-५९१७१९५

००-९७७-०१-५९१७१९६

००-९७७-०१-५९१७१९७

००-९७७-०१-५९१७१९८

फ्याक्स

००-९७७-०१-४११७०५४

इमेल

pca@customs.gov.np

मन्तव्य

परम्परागत रुपमा राजस्व संकलनको मात्र उद्देश्यले भन्सार कार्यालयहरु सञ्चालन हुने गरेकोमा समयको परिवर्तनसँगै भन्सार प्रशासनको भूमिकामा पनि परिवर्तन हुँदै गएको छ । नियन्त्रण र सन्तुलनका बीच व्यापार सहजीकरण गरी अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको आपूर्ति श्रृंखलालाई सुचारु राख्नुपर्ने चुनौतीपूर्ण कार्य हालको भन्सार प्रशासनको काँधमा आएको छ । यो चुनौतीलाई सामना गर्न जोखिम व्यवस्थापनमा आधारित भन्सार जाँचपास प्रणाली अवलम्बन गर्नुका अतिरिक्त जाँचपास पछि परीक्षण गर्नेगरी भन्सार विन्दुमा सहज तरिकाले मालवस्तु जाँचपास गर्ने विश्वव्यापी रुपमा स्वीकार्य अवधारणालाई नेपालको भन्सार प्रशासनले पनि कार्यान्वियनमा ल्याएको छ । यसै सन्दर्भमा वि.स. २०६६ साल आश्विन ५ गते नेपालमा भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको स्थापना गरिएको हो ।

यस वार्षिक प्रतिवेदनमा भन्सार जाँचपास पछि गरिने परीक्षण (Post Clearance Audit) का विषयमा सामान्य जानकारी दिंदै आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा यस कार्यालयले सम्पादन गरेका भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण, व्यवस्थापकीय तथा प्रशासनिक कामको यथार्थ स्थिति उल्लेख गरिएको छ । भन्सार विभाग मातहत रहेको यस भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय कामको हिसाबले अरु भन्सार कार्यालयभन्दा भिन्न रहेको छ । अन्य भन्सार कार्यालयको प्रमुख उद्देश्य भन्सार बिन्दुमै जाँचपास एवं व्यापार सहजीकरणका माध्यमबाट सहज रुपमा भन्सार जाँचपास गरी तोकिए बमोजिमको महशुल दरमा राजस्व असुली गर्ने हो भने यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र भन्सारबाट मालवस्तु जाँचपास भैसकेपछि सम्बन्धित कारोवारको परीक्षण (Audit) गरी भन्सार सम्वन्धी कानूनको परिपालना भए नभएको सुनिश्चित गरी कम असुल भएको, छुट भएको वा अन्य विवरण फरक पारी राजस्वमा असर परेको पाइएमा त्यस्ता कमजोरी वा विचलन सच्याउन लगाई भविष्यमा पनि त्यस प्रकारका कमीकमजोरी हुन नदिन सुझाव दिनु हो । यसै अनुरुप

यस कार्यालयले उपलब्ध स्रोत र साधनले सम्भव भएसम्म कार्यसम्पादन गर्दै आएको छ । यस कार्यालयलाई सुम्पिएको जिम्मेवारी पूरा गर्न समय समयमा नीतिगत मार्गदर्शन र निर्देशन प्रदान गर्नुहुने माननीय अर्थमन्त्रीज्यू, श्रीमान् सचिवज्यूहरु, भन्सार विभागका महानिर्देशकज्यू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । साथै यस कार्यालयका सम्पूर्ण कर्मचारी, भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण कार्यमा सहयोगी वातावरण तयार गरिदिने सबै भन्सार कार्यालयहरु, उद्योग वाणिज्य क्षेत्रका संघ संस्थाहरु, भन्सार एजेन्ट, यस कार्यालयका सम्पूर्ण कर्मचारी एवं अन्य सरोकारवालाहरुलाई समेत हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

पुस, २०८०

शम्भु प्रसाद मरासिनी
प्रमुख भन्सार परीक्षण प्रशासक

विषय सूची

१.	पृष्ठभूमि	१
२.	नेपालमा भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणको विकास	२
३.	जाँचपास पछिको परीक्षणको उद्देश्य	५
४.	जाँचपास पछिको परीक्षणको आवश्यकता एवं महत्व	६
५.	जाँचपास पछिको परीक्षणको फाइदाहरु	६
६.	जाँचपास पछिको परीक्षणका प्रकारहरु	७
७.	भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण चक्र	८
८.	भन्सार जाँचपास परीक्षण सम्बन्धी कानुनी ब्यबस्था	९
९.	भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको सांगठनिक ढाँचा	११
१०.	भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको दरबन्दी विवरण	१२
११.	भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको मूलभूत कार्यहरु	१२
१२.	आ.व. २०७९/०८० को प्रगति विवरण	१४
१३.	भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण सम्वन्धी अन्तरक्रिया	१८
१४.	मुद्दा	२०
१५.	खर्चको विवरण	२२
१६.	चुनौती तथा समस्याहरु	२७

१७	राजस्व संकलनको कार्ययोजना तथा रणनीति	२४
१८.	भविष्यको कार्यदिशा	२६
१९.	निष्कर्ष	२६
परिशिष्ट – १	भन्सार ऐन, २०६४ को दफा ३४	२७
परिशिष्ट – २	भन्सार नियमावली, २०६४ को परिच्छेद- ५	३१
परिशिष्ट – ३	अन्तरक्रिया र तालिम कार्यक्रमका तस्वीरहरु	३३

भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण
Post Clearance Audit (PCA)

१. पृष्ठभूमिः

निकासी वा पैठारी भएको मालवस्तु घोषणा बमोजिम भए/नभएको, मालवस्तुको भन्सार मूल्य यथार्थ भए/नभएको, मालवस्तुको वर्गीकरण उपशीर्षक ठीक भए/नभएको, मालवस्तुको स्पष्ट घोषणा भए/नभएको, मालवस्तु निकासी वा पैठारी गर्दाका बखत प्रचलित कानून बमोजिम बुझाउनु पर्ने महसुल बुझाए/नबुझाएको, पूर्ण वा आंशिक भन्सार महसुल छुट वा सुविधामा पैठारी गरेका मालवस्तु उद्देश्य बमोजिम प्रयोग भए/नभएको र समष्टिगत रुपमा मालवस्तु निकासी वा पैठारी गर्दा सम्बन्धित कानूनी व्यवस्थाको परिपालना भए/ नभएको जस्त कुराहरु यकिन गर्नका लागि महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले कुनै निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताको मालवस्तु खरिद, बिक्री, निकासी वा पैठारी सम्बन्धी खाता, स्रेस्ता अभिलेख वा अन्य यस्तै कागजात, बैङ्क अभिलेख, कम्प्यूटर प्रणाली लगायत निजको व्यवसायसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण अभिलेख परीक्षण गरेर जाँचपास पछिको परीक्षण गरिन्छ। यस्तो परीक्षण गर्दा कानूनको अज्ञानताको कारण भएको गल्ती, असावधानीवस भएको कानूनको उल्लघंन र जानाजानी गरेको गल्ती समेत पत्ता लगाई कानूनको पालना गराउने र राजस्व विचलन हुन गएको पाइएमा त्यस्तो रकम असुलउपर गर्ने कार्य समेत गरिन्छ।

यस अन्तर्गत भन्सारमा पैठारीकर्ताले पेस गरेको कागजात र विवरणलाई तत्काल मान्यता दिई जाँचपास गर्ने र मालवस्तु पैठारीकर्ताको व्यापारिक स्थल, गोदाम वा औद्योगिक केन्द्रमा पुगिसके पश्चात एवं बिक्री भएपछि समेत भन्सारमा पेश गरिएको विवरण सत्य भए/नभएको परीक्षण गर्ने कार्य गरिन्छ। परीक्षण गर्ने क्रममा मालवस्तुको भन्सार बिन्दुमा घोषित मूल्य र बजारमूल्य बीचको तुलना एवं विश्लेषण गरी भन्सारमा घोषित मूल्य र बजारमूल्यको बीचमा अस्वाभाविक अन्तर देखिएमा आयातित मालवस्तुको भन्सार ऐन अनुसार पुनःमूल्याङ्कन गरी थप महसुल र जरिवाना समेत असुलउपर गर्ने कार्य जाँचपास पश्चातको परीक्षणबाट गरिन्छ। यसलाई भन्सार आधुनिकीकरणको अत्यन्तै महत्वपूर्ण औजारका साथै व्यापार सहजीकरण एवं नियन्त्रणको प्रभावकारी माध्यमका रुपमा समेत लिइन्छ।

विश्व व्यापार संगठनको मूल्याङ्कन सम्बन्धी सम्झौताको कार्यान्वयन गर्न, संशोधित क्योटो अभिसन्धि कार्यान्वयन गरी भन्सारका प्रक्रियाहरुलाई सरलीकरण गर्न, व्यापार सहजीकरण, पारदर्शिता र राजस्व संकलनका वीचमा सन्तुलन कायम गर्न भन्सार प्रशासनमा अवलम्वन गरिएको नवीन कार्यपद्धतिको रुपमा जाँचपास पछिको परीक्षणलाई लिन सकिन्छ। Revised Kyoto Convention का अनुसार PCA भनेको पैठारीकर्ताको घोषणा कानून बमोजिम ठीक दुरुस्त वा वास्तविक कारोबार मूल्यमा आधारित छ भनी भन्सार विश्वस्त हुनका लागि उसको कागजात, खाता बही, व्यावसायिक प्रणाली वा पद्धती, वित्तीय सूचना तथा तथ्यांक आदिको निरिक्षण परीक्षण गर्ने कार्यलाई जनाउँछ। यसले विकास गरेका New Technology Opening hours, Post ClearancemAudit (PCA), Pre-arrival processing, Single Window लगायतका धेरै व्यापार सहजीकरण तथा भन्सार आधुनिकीकरणका Tools वा नवीन अवधारणाहरुको विकास गर्ने क्रममा सन् १९९९ जुनमा भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणको विकास भएको हो भने सन् २००६ फ्रेबुवरी ३ बाट यसलाई विश्वव्यापीरुपमा कार्यान्वयन गरिएको थियो। यसै क्रममा नेपालमा विक्रम सम्बत् २०६६ असोज ५ गते भन्सार विभाग अन्तर्गत छुट्टै निकायको रुपमा भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको स्थापना भएको हो। साविकमा भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयका अतिरिक्त भन्सार कार्यालयहरुले समेत गरी आएको भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण गर्ने कार्य भन्सार ऐन, २०६४ को छैठौं संशोधनबाट भएको कानूनी व्यवस्था अनुसार २०७४ जेठ १५ गतेदेखि भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयले मात्र गर्दै आएको छ।

२. नेपालमा भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणको विकास:

भन्सार ऐन, २०१९ को सातौं संशोधन (२०५४) बाट सो ऐनमा दफा ४४ (ख) थप गरी जाँचपास भएका मालवस्तुहरुको प्रज्ञापनपत्रहरु भन्सार अड्डाले पुनरावलोकन गर्न सक्ने, र पुनरावलोकन गर्दा जाँचपास भएको मितिले ४ वर्षभित्र गरिसक्ने भन्ने व्यवस्था राखिएको थियो। यो व्यवस्था खास गरी भन्सार कार्यालयहरुले कानून बमोजमि असुल हुनुपर्ने राजस्व छुट भए नभएको यकिन गर्नका लागि गर्ने आन्तरिक लेखा परीक्षण मात्र थियो। वि.सं. २०५७ बाट नेपालको भन्सार प्रशासनले भन्सार मूल्यांकन गर्ने प्रयोजनका लागि GATT Valuation पद्धतिलाई अवलम्बन गरेपछि भन्सार ऐन, २०१९ को सातौं संशोधन र आर्थिक ऐन, २०५७ बाट भन्सार कार्यालयले नै कारोबार मूल्यका आधारमा भन्सार मूल्याङ्कन गर्न सक्ने व्यवस्था गरियो।

सन् २००४ अप्रिलमा नेपालले विश्व व्यापार संगठनको सदस्यता प्राप्त गरेपछि वाध्यात्मक रुपमा नै WTO Valuation System लाई भन्सार मूल्यांकन गर्ने प्रयोजनका लागि अवलम्वन गर्नुपर्ने भएकोले कारोबार मूल्यका आधारमा भन्सार मूल्याङ्कन हुन थालेपछि आर्थिक वर्ष २०६०/०६१ मा भन्सार सुधार तथा आधुनिकीकरण कार्ययोजनाको प्रथम चरणमा भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणलाई औपचारिक रूपमा वार्षिक कार्यक्रममा र आर्थिक ऐनहरुमा प्रवेश गराइयो ।

आर्थिक वर्ष २०६०/०६१ देखि २०६३/०६४ सम्म तत्कालीन आर्थिक ऐनहरुले दिएको अधिकार प्रयोग गरी परीक्षण हुँदै आएकोमा २०६४ सालमा नयाँ भन्सार ऐन आएपछि सो ऐनको दफा ३४ मा जाँचपास पछिको परीक्षण सम्बन्धी प्रावधानलाई समावेश गरियो । सो ऐन अन्तर्गत बनेको भन्सार नियमावली, २०६४ मा पनि भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण सम्बन्धी प्रयोजनको लागि छुट्टै परिच्छेदको व्यवस्था गरियो ।

आर्थिक वर्ष २०६६/०६७ भन्दा पूर्व सम्बन्धित भन्सार कार्यालयहरू र भन्सार विभागको मूल्याङ्कन शाखाबाट परीक्षण हुँदै आएकोमा आर्थिक वर्ष २०६६/०६७ को बजेट वक्तव्य मार्फत भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण कार्यको लागि छुट्टै भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय स्थापना गर्ने घोषणा भए अनुरुप कार्यालय स्थापना गरी सो कार्यालयवाट र सवै भन्सार कार्यालयहरुवाट समेत जाँचपास पछिको परीक्षणको कार्य हुदै आएकोमा २०७४ देखि भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयवाट मात्र परीक्षणको कार्य हुने गरेको छ । त्यसपछि पनि भन्सार ऐन तथा नियमावलीमा संशोधन गरी जाँचपास पछिको परीक्षणलाई प्रभावकारी वनाउने प्रयासहरु हुँदै आएका छन् । यसरी हाल यस सम्वन्धी संस्थागत व्यवस्था, कानूनी एवं कार्यविधिगत व्यवस्था तथा आवश्यक जनशक्तिको समेत व्यवस्था गरी जाँचपास पछिको परीक्षणलाई भन्सार प्रशासनको मुख्य औजारका रुपमा स्वीकारिएको छ । भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयमा हाल राजपत्रांकित प्रथम श्रेणीको कार्यालय प्रमुख रहने गरी प्रमुख भन्सार परीक्षक ४, भन्सार परीक्षक १४ सहित रा प तृतीय १९ जना, नायव सुब्बा स्तरका ११ जना र अन्य सहयोगी कर्मचारी समेत गरी ४३ जना कर्मचारीहरुको दरवन्दी रहेको छ ।

नेपालमा भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणको विकास

२०५४
जाँचपास भएका मालवस्तुहरुको प्रज्ञापनपत्रहरु भन्सार अड्डाले पुनरावलोकन गर्न सक्ने

२०६०
भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण औपचारिक रूपमा वार्षिक कार्यक्रममा र आर्थिक ऐनमा प्रवेश

२०६४
भन्सार ऐन, २०६४ र भन्सार नियमावली, २०६४ मा जाँचपास पछिको परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

२०६६
भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण का लागि छुट्टै भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय स्थापना

२०७४
भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयवाट मात्र परीक्षणको कार्य हुने

३. जाँचपास पछिको परीक्षणको उद्देश्य:-

आधुनिक भन्सार प्रशासनमा महत्वपूर्ण औजारको रुपमा अङ्गीकार गरिएको जाँचपास पछिको परीक्षणका मुख्य मुख्य उद्देश्यहरु निम्न वमोजिम रहेका छन्।

- ❖ भन्सारको कानून तथा प्रक्रिया बमोजिम नै पैठारीकर्ताले घोषणा गरी पूर्णरुपमा कर सहभागिता तथा सामाजिक दायित्व पूरा गरेको छ भनी उसको व्यावसायिक प्रणाली वा पद्धति, लेखाप्रणाली र कारोबार स्थलको निरीक्षण परीक्षण गर्ने। To Assure that Customs declarations have been completed in compliance with Customs requirements, via examination of a trader's systems accounting records and premises.
- ❖ भन्सारमा दाखिला गर्नुपर्ने कर दायित्वको पहिचान गरी सो कर दाखिला गरे नगरेको परीक्षण गर्ने। To verify that the amount of revenue legally due has been identified and paid
- ❖ असल व्यवसायी वा पूर्णरुपमा कर सहभागिता जनाउने अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय निकासी तथा पैठारीकर्ताको लागि व्यापार सहजीकरण गर्ने। To facilitate international trade movements of the compliant trade sector
    - ❖ निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताले कानून बमोजिम पूरा गर्नुपर्ने प्रक्रिया तथा प्रमाणहरु वा दायित्वहरु पूरा गरेको छ भनी सुनिश्चित गर्ने। जस्तैः प्रतिवन्धित वस्तुको कारोबार, सिफारिस, अनुमति पत्र, उत्पत्तिको प्रमाण पत्र आदि। To ensure goods liable to specific import/export controls are properly declared, including prohibitions and restrictions, licenses, quota, etc.
    - ❖ निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताको निकासी वा पैठारी गर्ने अधिकारका विषयमा सुनिश्चित हुने। To ensure conditions relating to specific approvals and authorizations are being observed, e.g. pre-authenticated transit documents, preferential origin/movement certificates, licenses, quota arrangements, Customs and excise warehouses and other simplified procedure arrangements.
    - ❖ मालवस्तुको आवागमनलाई बढी सुविधायुक्त तुल्याउन आवागमनमा आधारित नियन्त्रण Transaction Based Control लाई लेखा परीक्षणमा आधारित नियन्त्रण Audit Based Control मा रुपान्तरण गर्नु।

४. जाँचपास पछिको परीक्षणको आवश्यकता एवं महत्व:-

जाँचपास पछिको परीक्षणमा पैठारीकर्ताको व्यावसायिक विश्वसनीयताको समेत परीक्षण गरिने हुँदा यसले पैठारीकर्ताको व्यावसायिक विश्वसनीयता वृद्धि गर्न समेत सहयोग पुयाउँदछ । यसले पैठारीकर्ताको कानून पालनाको स्तरलाई मापन गर्न भन्सार प्रशासनलाई सघाउ पुऱ्याउँदछ भने जोखिम व्यवस्थापनका सूचकांङ्क विकास गर्न सूचना प्रदान गर्नुका साथै राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्न र भन्सार जाँचपासको प्रक्रियालाई सुधार गर्न पृष्ठपोषण समेत प्रदान गर्दछ ।

पैठारीकर्ता वा निजको तर्फवाट काम गर्ने भन्सार एजेन्टले पैठारी गरिएका वस्तुहरुको वास्तविक कारोबार मूल्यमा लाग्ने कर तथा अन्य महसुल गणना गरी भन्सार कार्यालयमा स्वयं घोषणा गरी दाखिला गर्नु पर्दछ । यस्तो गर्दा व्यवसायीले ज्ञानको अभावले वा सम्बन्धित कानूनको गलत व्याख्या गरेर वा नियतपूर्वक गलत घोषणा गर्न सक्ने संभावना समेत रहन्छ । जाँचपास पछिको परीक्षणले त्यस्ता क्रियाकलापहरुलाई पहिचान गरी छुट हुन गएको राजस्व असुल गर्ने एवं कानूनको उल्लघन गर्नेलाई कारवाहीको दायरामा ल्याउन सघाउ पुऱ्याउने हुँदा भन्सार प्रशासनका लागि यो अति आवश्यक देखिन्छ ।

५. जाँचपास पछिको परीक्षणको फाइदाहरु:

- राजस्व चुहावट भए नभएको यकिन गरी असुलउपर गर्ने ।
- चुहावटको प्रकृतिलाई विश्लेषण गरी सोको पृष्ठपोषण भन्सार कार्यालयलाई दिने ।
- विश्वसनीय पैठारीकर्ताको पहिचान गर्ने ।
- व्यवसायिक वातावरणमा हुने अस्वस्थ्य प्रतिष्पर्धालाई अन्त्य गर्ने ।
- भन्सार जाँचपासमा लाग्ने समय र लागत कम गरी जाँचपासलाई सहजीकरण गर्ने ।
- भन्सार प्रशासनलाई अझ बढी व्यावसायिक बनाउन सहयोग गर्ने ।
- पैठारीकर्ताको गल्ती वा त्रुटिहरुको पहिचान गरी सम्बन्धित निकायमा आवश्यक कारवाहीको लागि अनुरोध गर्ने ।
- अनौपचारिक अर्थतन्त्रको न्यूनीकरणमा सहयोग पुग्ने ।

६. जाँचपास पछिको परीक्षणका प्रकारहरुः

निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताको भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण गर्दा निजको कारोबारस्थल वा कार्यालय तथा भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयमा निजको सुविधा अनुसार गर्न सकिने छ भने भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणका लागि छनौट भएका निकासीकर्ता पा पैठारीकर्ताको परीक्षण गर्दा कारोवार स्थलमा वा निजको कार्यालय तथा भन्सार जाँचपास परीक्षक कार्यालयमा परीक्षण गर्ने गरिएको छ । परीक्षणका क्रममा कागजातको विश्लेषण गर्नुका साथै आवश्यकता अनुसार निजको कारोबारस्थल वा मालवस्तुको समेत परीक्षण गरी भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण गर्न सकिने कानुनी व्यवस्था रहेको छ । भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण कार्यविधि, २०७८ मा उल्लेखित सूचक तथा अन्य राजस्व जोखिमका सूचकहरुको आधारमा भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणका लागि छनोट भएका मालवस्तु तथा निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताको परीक्षणका प्रकारहरु निम्नानुसार रहेका छनः–

(क) प्रज्ञापनपत्रको परीक्षण (Consignment Audit): निकासीकर्ता वा पैठरीकर्ताले कुनै एउटा प्रज्ञापनपत्रबाट पैठारी गरेका मालवस्तुको मात्र परीक्षण गर्ने कार्यलाई प्रज्ञापनपत्रको परीक्षण भनिन्छ । जसमा सो प्रज्ञापनपत्रबाट निकासी वा पैठारी भएको मालवस्तुसँग सम्बन्धित विषयमा मात्र परीक्षण गर्ने गरिन्छ ।

(ख) वस्तुमा आधारित परीक्षण (Product Audit): कुनै पनि निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताले एउटै वा विभिन्न भन्सार कार्यालयहरुवाट पैठारी गरेको एकै प्रकृतिका मालवस्तुको परीक्षण गर्ने कार्यलाई वस्तुमा आधारित परीक्षण भन्ने गरन्छि । यस्तो परीक्षणमा निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताको समग्र Consignment (कन्साइनमेन्ट) को परीक्षण नगरी खास वस्तुलाई मात्र छनोट गरी परीक्षण गरिन्छ । मुल्य, महसुल दर जस्ता जोखिम वढी भएका वस्तुहरु छनोट गरी परीक्षण गरिने हुनाले यसलाई वस्तुमा आधारित जाँचपास पछिको परीक्षण भनिएको हो । यस्तो परीक्षणका लागि योजना वनाई व्यवसायीको कारोवारस्थलमा समेत गई आवश्यक सूचना एवं जानकारी संकलन गरिन्छ भने त्यस्ता वस्तुको कारोवारसँग सम्वन्धित समग्र पक्षको विस्तृत परीक्षण गरिन्छ ।

(ग) फर्मको परीक्षण (Firm Audit): कुनै एउटा व्यापारिक फर्म वा कुनै निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताको कुनै निश्चित अवधिको सम्पूर्ण निकासी वा पैठारीसम्बन्धी कारोवारहरुको विस्तृत परीक्षण गर्ने कार्यलाइ फर्मको परीक्षण भनिन्छ। राजस्व जोखिमको हिसाबले कुनै निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताको विस्तृत परीक्षण गर्नु पर्ने अवस्थामा यस्तो परीक्षण गरिन्छ। सम्वद्ध अन्य निकायहरुको संलग्नता समेतमा संयुक्त रुपमा परीक्षण गर्नु पर्ने अवस्थामा समेत यसै पद्धति को प्रयोग गर्ने गरिन्छ। यस्तो परीक्षण गर्न स्थलगत भ्रमणको योजना वनाउने, जोखिमका आधारहरु तोक्ने र जोखिम सूचकका आधारमा परीक्षणका लागि पैठारीकर्ताको छनोट गरी पैठारीकर्ताको कारोवारसँग सम्वन्धित सम्पूर्ण पक्षहरुको विस्तृत परीक्षण गरिन्छ।

७. भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण चक्र:-

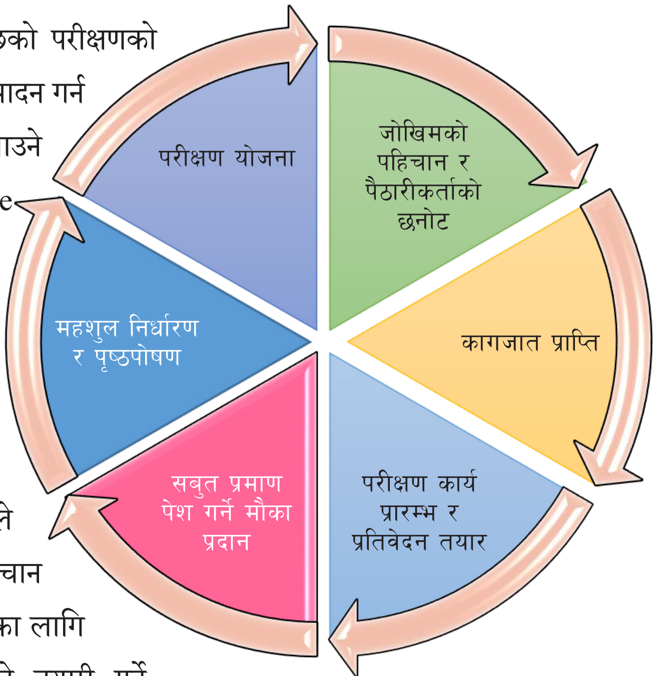

विश्व भन्सार संगठनले जाँचपास पछिको परीक्षणको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी रुपमा सम्पादन गर्न सवै सदस्यहरुलाई सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले PCA सम्बन्धी Guideline को Volume १ र २ प्रकाशित गरेको छ। Volume १ मा परीक्षण कार्य संचालन गर्न Cycle का रुपमा प्रक्रियाहरु तोकेको छ। सोही अनुरुप नेपालको भन्सार प्रशासनले पनि भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयले जोखिम व्यवस्थापनका सूचक पहिचान गर्ने, परीक्षण योजना बनाउने, परीक्षणका लागि पैठारीकर्ताको छनोट गर्ने, परीक्षणको तयारी गर्ने, स्थलगत परीक्षण गर्ने, परीक्षण सम्पन्न गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने र सोको मूल्यांकन एवं अनुगमन गर्ने प्रक्रियालाई समेटी परीक्षणको कार्य गर्दै आइरहेको छ।

८. भन्सार जाँचपास परीक्षण सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था:-

भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयले भन्सार ऐन २०६४, भन्सार नियमावली २०६४, साल बसाली रुपमा आउने आर्थिक ऐन, भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यविधि, २०७८ लगायतका कानून तथा कार्यविधि अबलम्बन गरी आफ्नो कार्य सम्पादन गर्दै आइरहेको छ। यी कानूनहरुमा भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको परीक्षणको सिलसिलामा गर्ने कार्य, परीक्षण गर्नु पर्ने विषयहरु, परीक्षण प्रतिवेदन तयार गर्ने, सफाइको मौका दिने, महसुल निर्धारण तथा असुली गर्ने र तोकिएको समयमा महसुल दाखिला नगरेमा कारबाही गर्ने लगायतका व्यवस्थाहरु गरिएका छन्।

८.१ भन्सार ऐन २०६४ मा भएका व्यवस्थाहरु

भन्सार ऐन, २०६४ को विभिन्न दफाहरुमा भन्सार जाँचपास परीक्षण सम्बन्धी विविध व्यवस्थाहरु गरिएका छन, जसलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छः

- ✓ दफा २ को खण्ड (प१) मा "भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय" भन्नाले भन्सार ऐनको दफा ३४ बमोजिम जाँचपास पछिको परीक्षणको कार्य गर्नको लागि स्थापना गरिएको कार्यालयलाई सम्झनु पर्छ।" भनी भन्सार जाँचपास कार्यालयको परिभाषा गरिएको छ।
- ✓ यसै गरी सोही दफाको खण्ड (प२) मा "भन्सार परीक्षक" भन्नाले प्रमुख भन्सार परीक्षण प्रशासक, प्रमुख भन्सार परीक्षक वा भन्सार परीक्षक सम्झनु पर्छ र सो शब्दले दफा ३४ बमोजिम जाँचपास पछिको परीक्षणको कार्य गर्नका लागि महानिर्देशकले तोकेको अधिकारीलाई समेत जनाउँछ।" भनी भन्सार परीक्षकको परिभाषा गरिएको छ।
- ✓ दफा २० को उपदफा (२) मा भन्सार अधिकृतले छनौट प्रणाली बमोजिम मालवस्तु जाँचपास गर्न सक्ने व्यवस्था अन्तर्गत खण्ड (ग) मा "मालवस्तु तथा तत्सम्बन्धी कागजात समेत जाँच नगरी जाँचपास पछिको परीक्षण गर्ने गरी घोषणाका आधारमा मात्र जाँचपास गर्ने" व्यवस्था रहेको छ।
- ✓ दफा ३४ मा जाँचपास पछि परीक्षण गर्ने सम्बन्धमा विस्तृत रुपमा व्यवस्था गरिएको छ र यस कार्यालयले सम्पादन गर्ने परीक्षण सम्बन्धी कार्यको मुख्य कानूनी आधार पनि यही दफा हो।
- ✓ दफा ५७ को उपदफा (२०) मा पैठारीकर्ताले पूर्ण वा आंशिक भन्सार महसुल छुट वा सुविधामा पैठारी गरेका मालवस्तु जुन उद्देश्यले पैठारी गरेको हो त्यस्तो उद्देश्य विपरीत प्रयोग वा विक्री गरेको वा छुट वा

सुविधा नपाउने व्यक्तिले आंशिक भन्सार महसुल छुट वा सुविधामा कुनै मालवस्तु पैठारी गरेको पाइएमा भन्सार अधिकृत वा भन्सार परीक्षकले त्यस्ता मालवस्तुको भन्सार मूल्यको शत प्रतिशत जरिवाना गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ।

- ✓ दफा ६२ मा परीक्षण सम्पन्न गरी महसुल र जरिबाना दाखिला गर्न दिइएको आदेश विरुद्ध सम्बन्धित व्यक्तिले राजस्व न्यायाधीकरणमा पुनरावेदन गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको छ।

८.२ भन्सार नियमावली, २०६४ मा भएको व्यवस्था

भन्सार नियमावली २०६४ को परिच्छेद - ५ अन्तर्गत नियम २६, २७ र २८ मा जाँचपास पछिको परीक्षण सम्बन्धी निम्न व्यवस्थाहरु गरिएका छन् -

- ✓ नियम २६ मा निकासी वा पैठारी प्रज्ञापनपत्र, महसुल तिरेको रसिद, खरिद खाता, विक्री खाता, विक्री बीजक, मौज्दात विवरण, निकासी वा पैठारी र विक्रीसँग सम्बन्धित बैंकिङ्ग अभिलेख, नाफा नोक्सान खाता, वासलात लगायत कारोबारसँग सम्बन्धित अन्य कागजातहरु निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताले मालवस्तु जाँचपास भएको मितिले चार वर्षसम्म सुरक्षित राख्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ।
- ✓ यसैगरी नियम २७ मा निकासी वा पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको मूल्य यथार्थ हो वा होइन भन्ने यकिन गर्न भन्सार मूल्याङकनका सबै वा कुनै विधि अपनाउन सकिने व्यवस्था रहेको छ भने घोषणा गरेको मालवस्तुको परिमाण यकिन गर्न मौज्दातको भौतिक परीक्षण समेत गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ।
- ✓ त्यस्तै पैठारी गरी विक्री गरेको मालवस्तुको खुद्रा तहसम्मको कारोबारको परीक्षण गर्न सकिने व्यवस्था समेत रहेको छ।
- ✓ नियम २८ मा जाँचपास पछिको परीक्षण कार्यको लागि महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले आवश्यक देखेमा निकासी वा पैठारीकर्ताको कारोबारसँग सम्बन्धित जुनसुकै भुक्तानी, बैंक खाता लगायतका आवश्यक कागजातहरु १५ दिनको म्याद दिई माग गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ।

भन्सार ऐन, २०६४ को दफा ३४ र भन्सार नियमावली, २०६४ को परिच्छेद ५, भन्सार जाँचपास परीक्षणका प्रमुख र महत्वपूर्ण कानूनी व्यवस्था भएकाले ती व्यवस्थाहरु उद्धित गरी परिशिष्टमा राखिएका छन्।

९. भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको सांगठनिक ढाँचा :-

नेपाल सरकार

अर्थ मन्त्रालय

भन्सार विभाग

भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको संगठन संरचना

प्रमुख भन्सार परीक्षण प्रसाशक
रा.प.प्रथम – १

भन्सार जाँचपास परीक्षण शाखा–१
प्रमुख भन्सार परीक्षक
रा.प.द्वि.(रा) –१
भ.परीक्षक(रा.प.तृ(रा)–५
ना.सु(रा.प.अनं.प्र(रा) –२

भन्सार जाँचपास परीक्षण शाखा–२
प्रमुख भन्सार परीक्षक
रा.प.द्वि.(रा) –१
भ.परीक्षक(रा.प.तृ(रा)–५
ना.सु(रा.प.अनं.प्र(रा)–२

भन्सार जाँचपास परीक्षण शाखा–३
प्रमुख भन्सार परीक्षक
रा.प.द्वि.(रा) –१
भ.परीक्षक(रा.प.तृ(रा)–४
ना.सु(रा.प.अनं.प्र.(रा) –२

व्यवस्थापन शाखा
प्रमुख भन्सार परीक्षक
रा.प.द्वि.(रा) –१
शाखा अधिकृत(रा.प.तृ(प्र/सा.प्र)–१
कम्प्युटर ईन्जिनियर रा.प.तृ.विविध–१
कम्प्युटर अधिकृत रा.प.तृ.(विविध)–१
लेखा अधिकृत रा.प.तृ.(लेखा)–१
शाखा अधिकृत रा.प.तृ. (न्याय/स.व.)–१
ना.सु.(रा.प.अनं.प्र.(रा)–४
लेखापाल रा.प.अनं.प्र.(लेखा)–१
ह.स.चा. श्रेणीविहिन–४
का.स.श्रेणीविहिन–४

१०. भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको दरबन्दी विवरण :-

सि. नं.	पद	श्रेणी/तह	सेवा	समूह	विद्यमान दरबन्दी	रिक्त
१	प्रमुख भन्सार परीक्षण प्रशासक	रा.प.प्रथम	प्रशासन		१	०
२	प्रमुख भन्सार परीक्षक	रा.प.द्वितीय	प्रशासन	राजस्व	४	०
३	भन्सार परीक्षक	रा.प.तृतीय	प्रशासन	राजस्व	१४	७
४	शाखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	न्याय	सरकारी वकील	१	१
५	लेखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	प्रशासन	लेखा	१	०
६	शाखा अधिकृत	रा.प.तृतीय	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	१	०
७	कम्प्युटर अधिकृत	रा.प.तृतीय	विविध		१	०
८	कम्प्युटर इन्जिनियर	रा.प.तृतीय	विविध		१	१
९	नायब सुब्बा	रा.प.अनं.प्रथम	प्रशासन	राजस्व	१०	०
१०	लेखापाल	रा.प.अनं.प्रथम	प्रशासन	लेखा	१	०
११	हलुका सवारी चालक	श्रेणी विहिन	इन्जिनियरिङ्ग	ज.मे.	४	०
१२	कार्यालय सहयोगी	श्रेणी विहिन	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	४	०
जम्मा					४३	९

११. भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको मूलभूत कार्यहरु:-

(क) राजश्व जोखिम सम्बन्धी कार्यका आधारमा सूचना संकलन गर्ने:-

भन्सार कार्यालयहरुवाट जाँचपास भएका कन्साइनमेन्ट राजस्व जोखिम भएको नभएको, जाँचपासको क्रममा वस्तु वर्गीकरण उपशीर्षक फरक परेको वा नपरेको, छुट सुविधाहरुको सही प्रयोग भए/नभएको वा न्यून विजकीकरण भए/नभएको जस्ता विषयमा कार्यालयले सूचना संकलन गर्दछ।

(ख) छनोट सम्बन्धी कार्यहरुः-

कार्यालयमा प्राप्त सूचनाका आधारमा परीक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि जोखिम देखिएका कन्साइनमेन्ट, वस्तु वा फर्महरुको छनोट गरिन्छ। यसरी छनोट गर्दा विभागले पचास प्रतिशत र कार्यालयले पचास प्रतिशतको अनुपातमा गर्ने गरिएको छ।

(ग) परीक्षण सम्बन्धी कार्यहरुः-

भन्सार विभाग वा कार्यालयले छनोट भएका कन्साइनमेन्ट, वस्तु वा फर्महरु विभिन्न परीक्षण टोलीलाई जिम्मेवारी सुम्पिएर परीक्षणको कार्य शुरु हुन्छ। कार्यालयमा हाल तीनवटा परीक्षण टोलीहरु रहेका छन्। ती टोलीहरुले कानूनी प्रक्रिया अवलम्बन गरी परीक्षण सम्पन्न गर्दछन्।

(घ) प्रतिवेदन लेखन र महसुल निर्धारण सम्बन्धी कार्यहरुः-

कार्यालय वा विभागवाट छनोट भएका कन्साइन्मेन्ट, वस्तु वा फर्महरुको परीक्षण गर्ने, प्रतिवेदन तयार गर्ने र महसुल निर्धारण गर्ने काम सम्पन्न गरिन्छ।

(ङ) राजस्व संकलन सम्बन्धी कार्यहरुः-

कार्यालयद्वारा निर्धारण गरिएको महसुल असुलीको काम गरिन्छ।

(च) मानव स्रोत विकास सम्बन्धी कार्यहरुः-

कार्यालयमा कार्यरत जनशक्तिको यथोचित विकास गर्न विभिन्न समयमा तालिम लगायत क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने गरिएका छन्।

(छ) अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालनः-

निकासीकर्ता, पैठारीकर्ता, भन्सार एजेन्ट तथा अन्य व्यवसायीहरुलाई भन्सार जाँचपास परीक्षणको वारेमा सुसूचित गराउन र परीक्षणको क्रममा आउने समस्याहरुको समाधान गर्न परीक्षणमा देखिएका कैफियतहरुको सन्दर्भमा सुधार ल्याउन अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रमहरु विभिन्न क्षेत्रहरुमा सञ्चालन गर्ने गरिएका छन्। यस्ता अन्तरक्रिया तथा गोष्ठीहरुवाट प्राप्त हुने सूचना तथा जानकारीहरुलाई पृष्ठपोषणको रुपमा लिने गरिएको छ।

(ज) भन्सार विभाग तथा कार्यालयमा सुझाव पठाउनेः-

भन्सार जाँचपास परीक्षणका क्रममा देखिएका कैफियतका सन्दर्भमा भन्सार विभाग तथा भन्सार कार्यालयहरुलाई आवश्यक पृष्ठपोषण दिने गरिएको छ।

(ञ) बक्यौता व्यवस्थापनः-

परीक्षण सम्पन्न गरी निर्धारित महशुल पैठारीकर्ताले म्यादभित्र नबुझाएमा वक्यौता कायम गरी असुलउपर गर्न आवश्यक कार्य गर्ने गरिएको छ।

(ट) मुद्दाको व्यवस्थापनः-

यस कार्यालयवाट भएको निर्णय उपर चित्त नबुझेमा ३५ दिनभित्र राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ। कार्यालयको काम कारवाहीको सम्वन्धमा प्रारम्भिक सूचना प्राप्ति पश्चात उक्त विषयमा कार्यालयमा जवाफ नदिई सिधै सर्वोच्च अदालतमा समेत जाने गरेका छन। यस प्रकारका मुद्दा मामिलाको व्यवस्थापन समेत यस कार्यालयबाट हुदै आएको छ।

१२. आर्थिक बर्ष २०७९/८० को बार्षिक प्रगति विवरण:

१. परीक्षण प्रगतिः- २०८० असार मसान्तसम्म

क्र. सं.	विवरण	संख्या	महशुल निर्धारण भएको संख्या	शुन्य महशुल निर्धारण भएको संख्या
१.	आ व २०७८/७९ बाट जिम्मेवारी सरी आएका फाइल	१२५		
२.	चालु आ.व. मा विभाग तथा कार्यालयबाट नयाँ छनौट	३७०		
३	जम्मा परीक्षणको लागि छनोट भएको फाइल	४९५		
१.	मिति २०८० आषाढ मसान्तसम्म परिक्षण सम्पन्न	३६८	१४७	२२१
	अन्य पहिल्यै परीक्षण सम्पन्न भैसकेको पुनः छनोटमा परेका फाइल	०		
२.	आ.ब.२०८०/८१ का लागि जिम्मेवारी सरी आएका फाइल	११७		

२. परीक्षणद्वारा निर्धारित रकमः-

२०८० असार सान्तसम्म

क्र.सं.	विवरण	रकम	बार्षिक लक्ष्य	प्रगती %
१.	भन्सार महशुल	२६३९३९७२/-		
२.	मूल्य अभिवृद्धि कर	९२२५०३३/-		
३.	अन्तशुल्क	१०३४२४७७/-		
४.	अन्य	४५८८३९/-		
	जम्मा	४६४२०३२१/-	९९०८८०००/-	४६.८५%

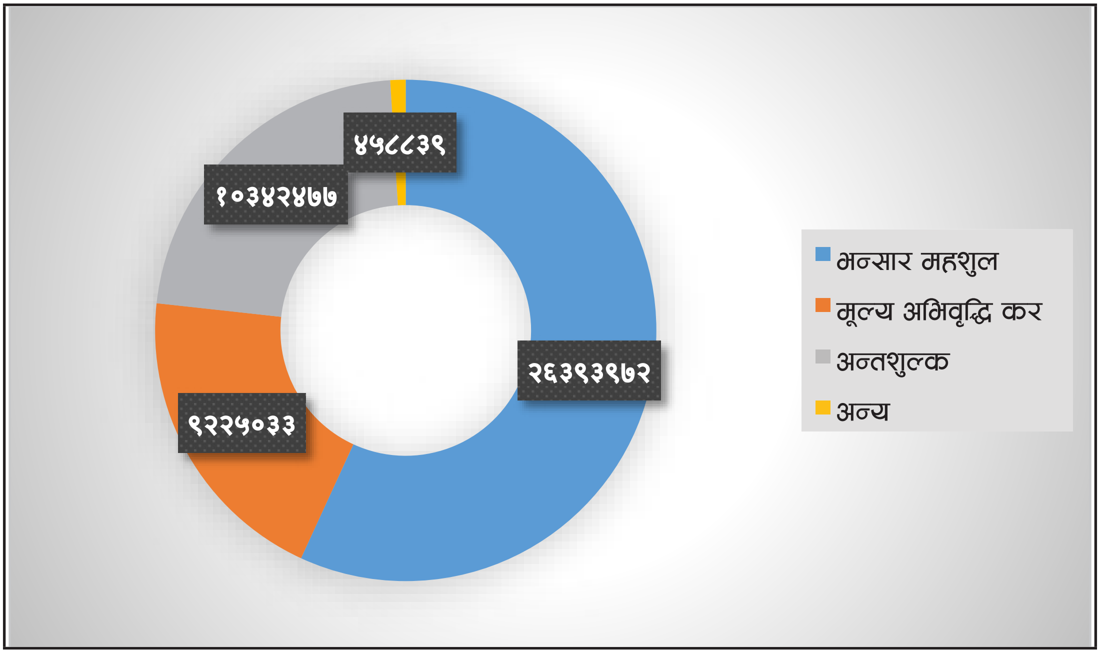

परीक्षण सख्याको तुलनात्मक विवरण

	लक्ष्य	प्रगती	प्रगती प्रतिशत
२०७१।०७२	५५०	६१७	११२
२०७२।०७३	४५०	५७७	१२८
२०७३।०७४	२४०	२४४	१०२
२०७४।०७५	३२५	३५०	१०८
२०७५।०७६	३५७	१९९	५५.७४
२०७६।०७७	२७५	१०४	३८
२०७७।०७८	३००	२४७	८२.३३
२०७८।०७९	३३०	३३१	१००.३
२०७९।०८०	३६०	३६८	१०२.२२

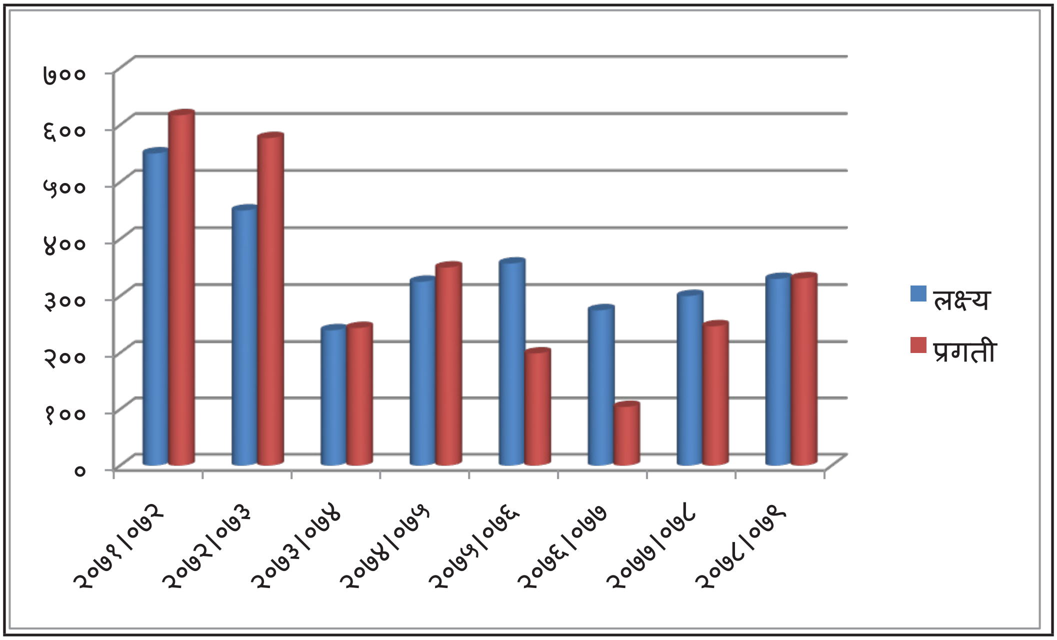

३. बक्यौता:-

२०८० असार मसान्तसम्मको बक्यौताः रु. ५८ करोड ४६ लाख

- यस मध्ये- रु. २६ करोड ४९ लाख बराबर मुद्दामा गएको।
- मुद्दामा गएको रकम वाहेक बाँकी रकम रु.३१ करोड ९७ लाख मध्ये यस आ.ब. ०७९/८० मा रु. ५ करोड १ लाख ४७ हजार असुली भएको।
- थप असूलीका लागि पत्राचार गर्ने, सूचना प्रकाशन गर्ने कार्य निरन्तर रुपमा गरिएको।
- आर्थिक ऐन, २०७८ को अनुसूची १ को दफा २२ को उपदफा २६ मा व्यवस्था भए बमोजिम हालसम्म मुद्दामा गएका मध्ये एउटा फर्मले मुद्दा फिर्ता लिई रु. २ करोड २३ लाख रकम दाखिला गरेको।

४. बेरुजुको अवस्था:-

आ.व. ०७९/८० सम्ममा रु. ६ लाख १३ हजार वेरुजु रहेको ।

५. वित्तीय प्रगति:-

- पूँजीगत खर्च कुल बजेट रु. २६ लाख ५० हजार मध्ये रु. २० लाख ६२ हजार खर्च भएको।
- चालू खर्च तर्फ रु.३ करोड ५८ लाख ७२ हजार मध्ये रु.३ करोड १५ लाख ६१ हजार खर्च भएको ।

६. राजस्व निर्धारण र खर्चको अवस्था:-

आ.व. २०७५/०७६ देखी आ.व. ०७९/०८० सम्मको राजश्व असुलि तथा खर्चको अवस्था

आर्थिक वर्ष	राजश्व निर्धारण	कुल खर्च	कैफियत
२०७५/०७६	५८,६०९,७९७।७५	३५,६९५,६४५।२०	
२०७६/०७७	२२,७०३,९६५।१८	३१,५४०,१७१।१७	
२०७७/०७८	२०,६८५,३६२।००	३०,९८६,६४९।००	
२०७८/०७९	६१,४६४,६९१।२०	५२,११८,०९६।०५	
२०७९/०८०	५०,१४७,३८४।००	३९,४७०,५४५।३२	
जम्मा रु	२१३,६११,२००।१३	१८९,८११,१०६।७४	

७. न्यायिक पुरनावेदनको अवस्थाः-

यस कार्यालयबाट भएको महसुल निर्धारणको निर्णय उपर चित्त नबुझी श्री राजस्व न्यायाधिकरण र सम्मानीत सर्वोच्च अदालतमा हालसम्म गएको मुद्दाको विवरणः-

सि.नं.	अदालत	संख्या	महशुल रकम
१	राजस्व न्यायाधिकरण	३	१२,२६,१२०।–
२	सर्वोच्च	२९	२६,३७१,६३५१।–
	जम्मा	३३	२६,४९४,२४७१।–

८. अन्य प्रगतिः-

- देशका विभिन्न ७ स्थानमा भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण सम्वन्धी अन्तरक्रिया सम्पन्न गरिएको छ।
- भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यविधि, २०७५ को परिमार्जित मस्यौदा "भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यविधि, २०७८" स्वीकृत भएको छ।
- कार्यालयका पुराना र काम नलाग्ने जिन्सी मालसामानहरुको लिलाम गरिएको छ।
- कार्यालयका लागि आवश्यक कम्प्युटर लगायतका जिन्सी मालसामानहरु खरिद गरिएको छ।
- वारम्वार विद्युत आपुर्तिमा भएको गडबढीका कारण कम्प्युटर लगायतका उपकरण विग्रने एवं कार्य सम्पादनमा समेत समस्या भएको सन्दर्भमा On Line UPS System जडान गरिएको छ।
- आन्तरिक राजस्व कार्यालयको समेत सहकार्यमा गरिने संयुक्त परीक्षणका लागि आवश्यक कार्यविधि मस्यौदा तयार गरी अर्थ मन्त्रालयमा पेश गरिएको छ।
- सवै कर्मचारीहरुको टेवलमा टेलिफोन लाइन रहने गरी एक्सटेन्सन लाइनको व्यवस्था गरिएको छ।

१३. भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण सम्वन्धी अन्तरक्रियाः-

भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयका प्रमुख भन्सार परीक्षण प्रशासक र भन्सार विभागका महानिर्देशकज्यूहरु वीच मिति २०७९।५।२७ मा सम्पन्न भएको कार्य सम्पादन संझौताको क्रियाकलाप अनुसार मुलुकका विभिन्न ७ स्थानहरुमा भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण सम्वन्धि अन्तरक्रिया सञ्चालन गर्ने कार्यक्रम रहेको थियो।

उक्त कार्यक्रममा व्यापार व्यवसायसँग सम्वन्धित आयात निर्यातकर्ताहरु, भन्सार एजेन्टहरु, उद्योगी, कर्मचारीहरु समेतलाई भन्सार जाँचपास परीक्षण सम्वन्धमा सुसूचित गराउने उद्देश्य राखिएको थियो । जस अनुसार मेची भन्सार कार्यालय, नेपालगंज भन्सार कार्यालय, भैरहवा भन्सार कार्यालय, विराटनगर भन्सार कार्यालय, वीरगंज भन्सार कार्यालय, कन्चनपुर भन्सार कार्यालय र रसुवा भन्सार कार्यालयमा अन्तरक्रियाहरु सञ्चालन गरिएको थिए। उक्त कार्यक्रमबाट भन्सार प्रशासनलाई चुस्त छरितो एवं समय सान्दर्भिक बनाई नागरिक अपेक्षा अनुरुपको प्रशासन संयन्त्रको रुपमा विकास गर्न प्रमुख उद्देश्यहरु देहाय बमोजिम रहेका थिए :-

(१) भन्सार जाँचपास परीक्षण सम्वन्धी कानूनी अधिकार, काम, कर्तव्य एवं जिम्मेवारीका सम्बन्धमा कार्यालयले खेलेको भूमिकाका बारेमा सरोकारवालाहरूलाई जानकारी प्रदान गर्ने ।

(२) कार्यालयको कार्यसम्पादनका सम्बन्धमा सरोकारवालाहरुसँग छलफल तथा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्ने।

(३) भन्सार प्रशासन र व्यवसायीहरुका वीचमा साझेदारीपूर्ण सम्वन्धको विकास गर्ने।

(४) भन्सार जाँचपासका क्रममा हुने गरेका त्रुटिहरुका वारेमा व्यवसायीहरुलाई जानकारी गर्ने।

साथै अन्तरक्रियाको विषयवस्तुमा भन्सार जाँचपासको परिचय, भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणको उद्देश्य, महत्व, PCA सम्वन्धी भन्सार ऐन, नियम र कार्यविधिमा भएका व्यवस्थाहरु, परीक्षण प्रकृया सम्वन्धी सामान्य जानकारीहरु,जरिवाना लगायत आवश्यक कारवाही सम्वन्धी विषयहरु रहेका थिए। उक्त कार्यक्रम सचालन प्रस्तुतीकरण, सामुहिक छलफल, सवाल तथा जवाफ (अन्तरक्रिया) विधिबाट गरिएको थियो।

तालिम तथा अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सुझाबहरुः

मुलुकका विभिन्न स्थानहरुमा संचालन गरिएका अन्तरक्रियामा जाँचपास पछिको परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन प्राप्त सुझावहरू मध्ये मुख्य सुझावहरू निम्न रहेका थिएः-

१. जाँचपास पछिको परीक्षण प्रक्रिया सम्बन्धी सुधार (Audit process)

(क) जाँचपास पछिको परीक्षणमा स्थापित अन्तरराष्ट्रिय अभ्यासलाई अवलम्बन गरी परीक्षण गर्नुपर्ने देखिएको ।

(ख) निकासी पैठारीकर्ताको विस्तृत विवरण सहितको डाटावेस निर्माण गर्नु पर्ने देखिएको ।

(ग) व्यवसायीको कार्यस्थलमा नै जाँचपास पछिको परीक्षण गरिएमा परीक्षण कार्य सहज एंव लागत प्रभावकारी हुने देखिएको।

(घ) जाँचपास पछिको परीक्षणबाट प्राप्त नजिताहरू पृष्ठपोषणको रूपमा उपयोग गर्न सकिने देखिएको।

२. नीतिगत तथा संरचनागत सुधार (Policy and Structural Reform)

(क) जाँचपास पछिको परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीतिहरु तर्जुमा गर्नुपर्ने देखिएको।

(ख) भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयको कार्य विवरणसंग आवद्ध हुने गरी संगठन संरचनामा सुधार गर्नुपर्ने देखिएको।

(ग) जाँचपास पछिको परीक्षणमा व्यवसायिकताको विकास गर्नुपर्ने देखिएको।

(घ) पर्याप्त र दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएको। (जस्तो:- Data Interpreter, Data Analyst, Software Engineer आदिको व्यवस्था)

३. कानून संशोधन र परिमार्जन

(अ) जोखिम विश्लेषणको प्रणालीगत संरचना, ढाँचा विकास गर्नुपर्ने देखिएको। (जस्तै:- Risk Management Framework, Standard Operating Procedure (SOP) तयार गर्ने)

(आ) कर्मचारीको उत्प्रेरणा विकास गर्नुपर्ने देखिएको। (जस्तो :- कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, विज्ञ-विज्ञाताको विकास गर्ने, क्षमता अभिबृद्धि गराउने)

(इ) जाँचपास परीक्षणलाई आपूर्ति श्रृङ्खलाका अन्य चरणमा विस्तार गर्नुपर्ने देखिएको। (जस्तो :- Freight Forwarder, Customs Agent, Transporter, Warehouse Operator आदी)

१४. मुद्दा

भन्सार विभाग र यस कार्यालयले भन्सार ऐन, २०६४ बमोजिम विभिन्न पैठारीकर्ताहरू वा निकासीकर्ताले पैठारी वा निकासी गरेको मालवस्तुको सम्बन्धमा भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणको लागि छनौट गरी सोही ऐनको दफा ३४ बमोजिम परीक्षण गरी कैफियत देखिएका पैठारीकर्ताहरू वा निकासीकर्ताहरूको थप महसुल निर्धारण गर्ने व्यवस्था रहेको छ। यस कार्यालयको परीक्षण शाखाले पैठारीकर्ता वा निकासीकर्ताले पेश गरेको प्रज्ञापनपत्र लगायतका कागजातहरूको अध्ययन, छानविन तथा आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित पैठारीकर्ता वा निकासीकर्ताको कारोवारस्थल, गोदाम तथा उद्योग परिसर एवं मौज्दातमा रहेका मालवस्तुको अवलोकन गरी कैफियत देखिएका विषयमा सोही बमोजिमको महसुल निर्धारणको प्रारम्भिक आदेश जारी गरी सो सम्बन्धमा महसुल निर्धारण गर्नु नपर्ने भए भन्सार ऐन, २०६४ को दफा ३४ को उपदफा (७) बमोजिम १५ दिन भित्र सफाई

पेश गर्न भनी सूचना जारी गर्ने अभ्यास रहेको छ। पैठारीकर्ता वा निकासीकर्ताले तोकिएको म्यादभित्र सफाई पेश गरेमा सफाइ पेश भएपछि वा सफाइ पेश नभएमा सफाइ पेश गर्ने म्याद नाघेपछि अन्तिम महसुल र जरिवाना निर्धारण गरी सम्वन्धित पैठारीकर्ता वा निकासीकर्तालाई सो बमोजिमको रकम दाखिला गर्न आदेश गर्ने गर्दछ। महसुल तथा जरिवाना निर्धारण गर्नुपर्ने नदेखिएमा सोको जानकारी सम्बन्धित पैठारीकर्ता वा निकासीकर्तालाई दिने गरिएको छ।

यस कार्यालयबाट निर्धारण गरिएको महसुल निर्धारणको निर्णयउपर चित्त नबुझेमा भन्सार ऐन, २०६४ को दफा ६२ बमोजिम राजस्व न्यायाधीकरणमा पुनरावेदन दिन सकिने व्यवस्था रहेको छ । केही पैठारीकर्ता वा निकासीकर्ताले यस कार्यालयको प्रारम्भिक महसुल निर्धारण आदेश प्राप्त भएपछि सम्मानित सर्बोच्च अदालतमा रिट निवेदनमा जाने गरेको देखिएको छ। राजस्व न्यायाधीकरणबाट भएको फैसला उपर चित्त नबुझेमा पैठारीकर्ता वा निकासीकर्ताले सम्मानित सर्बोच्च अदालतमा पुनरावेदनको लागि निवेदन दिने गर्दछन्। यस कार्यालयले राजस्व न्यायाधीकरणबाट भएको निर्णय चित्त नबुझेमा सम्मानित सर्बोच्च अदालतमा पुनरावेदनको लागि निवेदन दिने गर्दछ।

यस कार्यालयबाट भएको महसुल निर्धारणको निर्णय उपर चित्त नबुझी श्री राजस्व न्यायाधीकरण र सम्मानित सर्बोच्च अदालतमा मुद्दा गएकोमा आ.व. २०७८/७९ को मा कूल २४ वटा मुद्दा सम्बन्धित निकायमा विचाराधीन अवस्थामा रहेका छन्। सम्बन्धित निकायबाट फैसला हुन बाँकी २४ वटा मुद्दाहरूको महसुल निर्धारणको रकम रू. ३५,८१,२९,९०५।- रहेको छ। गत आ.व. बाट १९ वटा मुद्दा फैसला हुन बाँकी रहेकोमा यस आ.व. २०७८/७९ मा थप ७ वटा पैठारीकर्ता मुद्दामा गएका छन्। यसैगरी एउटा मुद्दा राजस्व न्यायाधीकरण कार्यालय, विराटनगरबाट यस कार्यालयको महसुल निर्धारण आदेश सदर हुने गरी फैसला भएको छ। एउटा पैठारीकर्ताले आर्थिक ऐन, २०७८ (भाद्र) अनुसारको सुविधा प्रयोग गरी मुद्दा फिर्ता लिएका छन्।

मुद्दामा गएका पैठारीकर्ताहरूको विवरण अध्ययन गर्दा विगत ७/८ बर्ष अगाडिका मुद्दाहरू पनि अदालतमा विचाराधीन अवस्थामा रहेका छन्। साथै यस कार्यालयको प्रारम्भिक महसुल निर्धारण आदेश चित्त नबुझी श्री राजस्व न्यायाधीकरणमा नगई सिधै सम्मानित सर्बोच्च अदालतमा रिटमा जाने पैठारीकर्ता ३ वटा रहेका छन्। यसरी यस कार्यालयबाट अन्तिम महसुल निर्धारण आदेश जारी नहुँदै सम्मानित सर्बोच्च अदालतमा रिटमा जाने पैठारीकर्ताहरूलाई रू. २३,०४,९२,७१८।- प्रारम्भिक महसुल निर्धारन गरिएको थियो।

१५. खर्चको विवरण

आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा यस कार्यालयको चालु तथा पूँजीगत खर्च सम्बन्धी विवरण

आ.व.२०७८/२०७९ को खर्चको विवरण

सि.न.	कार्यक्रमको नाम	वजेट उपशीर्षक	विनियोजित वजेट	प्रगति	
				वजेट खर्च	भौतिक प्रगति प्रतिशत
१	चालू खर्च	भन्सार कार्यालयहरु ३०५०३०१२३	३७३९४०००।००	२७२५३११५।९५	७२.८८
		भन्सार सुधार कार्यक्रम ३०५०३१०१३	६७२७०००।००	४५९९९२८।९१	६८.३८
२	पूँजीगत खर्च	भन्सार कार्यालयहरु ३०५०३०१२४	२५०००००	२४३०८३०।१९	९७.२३
		भन्सार सुधार कार्यक्रम ३०५०३१०१४	४५०००००।००	३२३३१९२।००	७१.८५

आ.व. २०७८।७९ को पूँजीगत खर्चको विवरण

क्र स	कार्यक्रमको नाम	विनियोजन र प्रगति			विनियोजन र प्रगति		
		आ.व. २०७७।७८ रु हजारमा			आ.व. २०७८।७९ रु हजारमा		
		विनियोजित वजेट	वजेट खर्च	भौतिक प्रगति	विनियोजित वजेट	वजेट खर्च	भौतिक प्रगति / वितीय प्रगति
१	पि सि ए कार्यक्रमको लागि मेशिनरी खरिद-प्रिन्टर कम्प्युटर ल्यापटप फोटोकपी	१०००	८५०८	८५.०८	२५००	२३५७३	९४.२९
२	फर्निचर	१०००	७४७	७४.३७	२०००	१९९९	९९.९७
३	मर्मतखर्च भवन मर्मत तथा अन्य खर्च	१५००	४७२	१८.२१	१५००	१३०७	८७.१५
४	कार्यक्रम खर्च सफ्टपयेर निर्माण				१०००	०	
	जम्मा	३५००	२०७०	५९.१५	७०००	५६६४	८०.९१

१६. समस्या तथा चुनौतीहरु:-

- कारोबार मूल्यमा आधारित परीक्षण पद्धति भएको र अल्पविकसित तथा विकासोन्मुख मुलुकहरुमा यथार्थ कारोबार मूल्य घोषणा नगर्ने भएकोले मालबस्तुको गुणस्तर, परिमाण, उत्पत्तिको मुलुक आदिले मूल्यलाई प्रत्यक्ष वा परोक्षरुपमा प्रभाव पार्ने भएको हुँदा वास्तविक कारोबार मूल्यको घोषणा गर्न गराउन समस्या देखिएको छ।
- भन्सार मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्रचलित ऐन कानून तथा WTO Valuation Agreement ले निर्दिष्ट गरेको मूल्याङ्कन विधिका परिधिमा रही कार्यालयलाई जिम्मेवारी दिइएको Deductive Value Method बाट परीक्षण गर्न जनशक्ति अभावका कारणले परीक्षण गर्न सकिने अवस्था छैन ।
- Compliance & Control का बीचमा सन्तुलन कायम गरी सहभागिता अभिबृद्धि गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको छ।
- PCA को विषयमा निकासी-पैठारीकर्ता, उद्योगी व्यवसायी, भन्सार एजेन्ट तथा सम्बन्धित सरोकारवालालाई जानकारी गराई उनीहरुको सहयोग र समर्थनमा भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण सम्बन्धी कानूनको परिपालना गराउन चुनौती रहेको छ।
- उपयुक्त कानून तथा स्पष्ट कार्यविधि एवं निर्देशिकाको आभावमा फरक कार्य जिम्मेवारी रहेको आन्तरिक राजस्व विभाग वा अन्तर्गतका कार्यालयहरु र यस कार्यालय बिच समन्वय गरी संयुक्त परीक्षण (Joint Audit) गर्ने कार्य चुनौतिपूर्ण रहेको छ .
- परीक्षक वा कर्मचारीको ज्ञान, सिप, क्षमताको विकास गरी उत्प्रेरित जनशक्तिको माध्यमबाट परीक्षणको कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउनु चुनौतीपूर्ण रहेको छ।
- पर्याप्त स्रोत र साधनको अभावमा गुणस्तरीय परीक्षण गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको छ।
- व्यवसाय संचालक तथा सरोकारवालामा नौतिकता, इमान्दारी, व्यावसायिकता, (Ethics and Morality) आदिको विकास गर्न चुनौती रहेको छ ।
- भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणसँग सम्बद्ध राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरुसँग समन्वय र सहकार्यको वातावरण सिर्जना गरी सूचनामाथिको पहुँच बढाउने कार्य चुनौतीपूर्ण छ।

- जाँचपास पछिको परीक्षणको क्रममा निकासी पैठारीकर्ताले विगतमा भन्सार बिन्दुमै घोषणा गर्दा घोषणाको बखत गरेको त्रुटिको पहिचान गर्ने कार्य नै आफैमा चुनौतीपूर्ण एवं जटिल रहेको छ ।
- भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण कार्य बहुआयामिक हुनाकासाथै बहुक्षेत्रसँग सम्बन्धित भएकोले PCA को सफल र प्रभाबकारी कार्यान्वयनका लागि लेखा र लेखापरीक्षणदेखि प्राविधिक र कानूनी सबै प्रकारका ज्ञान सिप र क्षमता आवश्यक पर्ने हुँदा विशिष्टीकृत मानवस्रोतको आपूर्ति गर्नु चुनौपूर्ण रहेको छ ।

१७. आ.व. २०७९/०८० को लक्ष्य प्राप्ति एवं राजश्व परिचालन कार्ययोजना तथा रणनीतिहरु

- कार्यालयलाई तोकिए बमोजिम परीक्षण तथा स्थलगत परीक्षणको कार्य सम्पादन गरी जाँचपास पछिको परीक्षण कार्यलाई विविधीकरण गर्ने ।
- राजस्व जोखिमका क्षेत्रहरुको पहिचान गरी थप महसुल निर्धारण गर्ने ।
- विगतका बक्यौता विवरण तथा राजस्व बक्यौता असुलीको लागि कानुनी कारबाही गर्ने ।
- संयुक्त परीक्षण पद्धति मार्फत राजस्व चुहावट नियन्त्रणलाई थप प्रभावकारी बनाई भन्सार विन्दुमा नै वास्तविक घोषणा गर्ने वातावरण सृजना गर्ने ।
- निर्धारित लक्ष्यभन्दा बढी प्रगति हासिल गर्न वार्षिक कार्य योजना तथा परीक्षण योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- अन्तरक्रिया कार्यक्रमलाई विस्तार गरी मुख्य व्यापारिक क्षेत्रहरुमा संचालन गरी निकासीकर्ता तथा पैठारीकर्ता शिक्षामा जोड दिई घोषणाकै अवस्थामा सुधार हुने वातावरणको सृजना गर्ने ।
- निकायका सूचनामूलक प्रणालीहरु माथिको पहुँच अभिबृद्धि गर्न आवश्यक पहल गर्ने ।
- कर्मचारीको क्षमता अभिबृद्धिको लागि भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण सम्बन्धी तालिम संचालन गर्ने ।
- PCA MIS (Post Clearance Audit Management Information System) तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- PCA बाट भएको कारबाहीबाट निकासी वा पैठारीकर्तामा के कस्तो सुधार भयो वा भएन भन्ने विषयमा निकासी र पैठारीकर्ताको Profile तयार गरी त्यसलाई निगरानीमा राखी सुधार गराउने पद्धतिको विकास गर्ने ।

- भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणको क्रममा देखा परेका कैफियतहरुका सम्बन्धमा भन्सार विभाग मार्फत सम्बन्धित भन्सार कार्यालयहरुलाई निर्देशन हुन आवश्यक पृष्ठपोषण तयार गर्ने।

राजस्व संकलनको कार्ययोजना तथा रणनीतिः

यस कार्यालयको उद्देश्य राजस्व संकलनमा योगदान गर्ने भन्दा पनि व्यापार सहजीकरण र भन्सार कार्यालयहरुवाट सम्पादन भएका कार्यहरुको परीक्षण गरी उक्त कार्यहरुलाई थप कानूनसम्मत वनाउन सहयोग गर्नु भन्ने सोचका साथ व्यापार सहजिकरण गर्ने सन्दर्भमा भन्सार जाँचपास परीक्षणका बारेमा सरोकारवालाहरुमा सूसूचित गराउने कार्यलाई प्राथमिकता दिइरहेको छ। गत आ.ब. को तथ्याङ्कलाई हेर्दा विभाग तथा कार्यालयबाट छनौट भएका Consignment, Firm तथा Product हरुको परीक्षण गर्दा अधिकांशमा महशुल निर्धारण नभएको अवस्था छ। गत आ.ब.मा ३६८ वटा Consignment परीक्षण गर्दा २२१ वटामा "०" (शुन्य) महशुल निर्धारण भएको छ।

यसर्थ कार्यालयको कार्यप्रकृति, कार्यजिम्मेवारी र हाल सम्मको प्रगति नतिजा समेतलाई मध्यनजर गर्दा आगामी दिनमा रकममा लक्ष्य तोक्न मनासिव नदेखिएको सन्दर्भमा संख्यामा बार्षिक लक्ष्य तोकिन वाञ्छनीय हुने देखिन्छ।

रणनीतिहरुः

- व्यापार सहजीकरण एवं भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यलाई व्यवसायीमैत्री वनाउन यस कार्यालयको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै आम सरोकारवालाहरुमा सूचनामूलक कार्यक्रममा जोड दिइने।
- यस अघि गरिएका परीक्षणका अनुभवका आधारमा राजस्व जोखिम देखिएका Consignment, Firm र Product हरुलाई प्राथमिकता दिई परीक्षण गर्ने।
- Consignment Audit मा राजस्व जोखिम देखिएका फर्महरुलाई Firm Audit मा छनौट गरी परीक्षण गर्ने।
- महशुल निर्धारणको लक्ष्यलाई मध्यनजर गरी आगामी महिनाहरुमा मासिक रुपले लक्ष्य पुनः विभाजन गरी लक्ष्य हासिल गर्न क्रियाशील रहने।

- चालु भन्सार सुधार आधुनिकीकरण योजनामा रहेका भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालयसँग सम्वन्धित विषयहरुलाई क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ ।

१८. भविष्यको कार्यदिशा:

- Border based control बाट Audit based control तर्फ लैजाने ।
- Internal control System लाई प्रभावकारी बनाउन भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण मुख्य आधारशिला हुने ।
- भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षण कार्यालयलाई स्वायत्त संस्थामा रुपान्तरण गर्ने ।
- भन्सार आधुनिकिकरण र सुधारको कार्ययोजना (२०७८ - २०८३) भित्र भन्सार जाँचपास पछिको परीक्षणको कार्यदिशालाई सम्बोधन गर्ने गरी एकिकृत रुपमा लैजाने ।
- भन्सार परीक्षक तथा कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीको ज्ञान, सिप, क्षमताको विकास गरी उत्प्रेरित एवं व्यवसायीक जनशक्तिको माध्यमबाट परीक्षणको कार्य गर्ने ।

१९. निष्कर्ष:

स्वयं घोषणाको सिद्धान्त बमोजिम निकासी वा पैठारीकर्ताले भन्सारमा गरेको घोषणा ठीक छ भनी गरिएको विश्वासको परीक्षण गर्नका लागि गरिने परीक्षण नै भन्सार जाँचपास पछीको परीक्षण हो । जसको प्रभाबकारी कार्यान्वयनको लागि जोखिममा आधारित व्यवस्थापन वा परीक्षण पद्धतिको अबलम्बन, भन्सार अधिकृत वा परीक्षकको ज्ञान, सिप, क्षमताको अभिबृद्धि (The Skills and competence of customs officials) प्रवर्द्धनात्मक, उपचारात्मक र नियन्त्रणात्मक कानूनी वातावरण र व्यवसायीमा उच्च तहको Integrity, Morality and Ethics हुन अपरीहार्य छ । साथै व्यवसायको पारदर्शीता र बैज्ञानिक लेखापालन, सूचनाको आदानप्रदान र सूचना माथिको सहज पहुँच, तालिम प्राप्त उच्च मनोबलयुक्त परीक्षक, कार्यसम्पादनमा आधारित भुक्तानी तथा पुरस्कार पद्धति र प्रभावकारी अनुगमन, मूल्यांकन तथा पृष्ठपोषण पद्धतिको पनि उतिकै अनिवार्यता रहेको हुन्छ । यस प्रकारका आवश्यक तत्वहरुको परिपूर्ति निकट भविष्यमा हुनसक्ने कमै संभावना छ तथापि उपलब्ध स्रोत साधन र कार्य वातावरणमा संभव हुने जति उपलव्धि हासिल गर्न प्रयत्नशील रहनुको कुनै विकल्प छैन ।

परिशिष्ट — १

भन्सार ऐन, २०६४ को दफा ३४

३४. **जाँचपास पछि परीक्षण गर्न सकिनेः–** (१) निकासी वा पैठारी भएको मालवस्तुको सम्बन्धमा देहायका कुराहरु एकिन गर्नका लागि महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले कुनै निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताको मालवस्तु खरिद वा विक्री, निकासी वा पैठारी सम्बन्धी खाता, स्रेस्ता अभिलेख वा अन्य यस्तै कागजात, वैङ्क अभिलेख, कम्प्यूटर प्रणाली लगायत निजको व्यवसायसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण अभिलेख परीक्षण गर्न सक्नेछः–

(क) दफा १८ को उपदफा ७ बमोजिम मालवस्तु घोषणा गरे नगरेको,

(ख) घोषणा बमोजिम मालवस्तु भए नभएको,

(ग) मालवस्तुको यथार्थ मुल्य भए नभएको,

(घ) मालवस्तुको वर्गीकरण उपशिर्षक ठिक भए नभएको,

(ङ) मालवस्तु निकासी वा पैठारी गर्दाका बखत प्रचलित कानून बमोजिम बुझाउनु पर्ने महसुल बुझाए नबुझाएको,

(च) यस ऐन वा अन्य प्रचलित ऐन बमोजिम पुर्ण वा आंशिक भन्सार महसुल छुट वा सुविधामा पैठारी गरेका मालवस्तु उद्देश्य बमोजिम प्रयोग भए नभएको र सम्बन्धित व्यक्तिले पैठारी गरे नगरेको,

(छ) मालवस्तु पैठारी गर्दा प्रज्ञापन पत्र, खरिद विजक वा पैठारी सम्बन्धी अन्य कागजातमा पत्रमा उल्लेख गरेका नाप, आकार, ईकाइ र निजको खरिद खाता, विक्री खाता, विक्री विजकमा उल्लेख गरिएका नाप, आकार, ईकाइमा एकरुपता भए नभएको।

(२) उपदफा (१) बमोजिम परीक्षण गर्दा मालवस्तुको भन्सार मूल्य फरक परेको वा वस्तु वर्गीकरण उपशिर्षक फरक परेको वा प्रचलित कानून बमोजिम लाग्ने महसुल छुटेको कारणले कम महसुल असुल भएको देखिएमा महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले त्यसरी कम असुल भएको महसुल असुल गरि सोहि महसुल बराबर जरीवाना गर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम परीक्षण गर्दा निकासी वा पैठारी गरेको मालवस्तु घोषणा गरेको भन्दा भिन्न पाईएमा वा परीमाण घटी घोषणा गरेको पाइएमा र सो कारणले घटी महसुल असुल भएको देखिएमा

महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले त्यसरी फरक घोषणा वा परीमाण घटी घोषण गरे वापत लाग्ने महसुल असुल गरी दफा ५७ बमोजिम जरीवाना गर्नेछ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम परीक्षण गर्दा सो उपदफाको खण्ड (क) बमोजिम घोषणा नगरी पैठारी गरेको पाइएमा महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले त्यस्तो मालवस्तुको भन्सार मूल्यको पाँच प्रतिशत जरीवाना गर्नेछ।

तर मालवस्तुको प्रकृति अनुसार खुलाउन नसकिने किसिमका विवरण नखुलाएको आधारमा यस उपदफा बमोजिम जरिवाना गरिने छैन।

(५) उपदफा (१) बमोजिम परीक्षण गर्दा सो उपदफाको खण्ड (च) बमोजिमका महसुल छुट सुविधा उद्देश्य विपरीत प्रयोग गरेको वा सम्बन्धित व्यक्तिले पैठारी नगरेको पाइएमा महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले दफा ५७ को उपदफा २० बमोजिम जरीवाना गर्नेछ।

(६) उपदफा (१) बमोजिम परीक्षण गर्दा सो उपदफाको खण्ड (छ) बमोजिम मालवस्तुको नाप, आकार, ईकाइमा एकरुपता नभएको पाइएमा महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले त्यस्तो मालवस्तुको भन्सार मूल्यको पाँच प्रतिशत जरीवाना गर्नेछ।

(७) यस दफा बमोजिम परीक्षण गर्दा महसुल वा जरीवाना असुल गर्नु पर्ने देखिएमा महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले महसुल र जरिवाना निर्धारण गरी सम्बन्धित निकासीकर्ता वा पैठारीकर्तालाई सोको जानकारी दिई सफाई पेश गर्न पन्ध्र दिनको म्याद दिनु पर्नेछ।

(८) उपदफा (७) बमोजिम जानकारी प्राप्त गरेपछि सम्बन्धित व्यक्तिले पन्ध्र दिनभित्र सफाई पेश गर्नु पर्नेछ।

(९) उपदफा (८) बमोजिम सफाई पेश भएमा सफाई पेश भएपछि वा सफाई पेश नभएम सफाई पेश गर्ने म्याद नाघेपछि महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले अन्तिम महसुल र जरिवाना निर्धारण गरी सम्बन्धित निकासीकर्ता वा पैठारीकर्तालाई सो बमोजिमको रकम दाखिला गर्ने आदेश दिनेछ। महसुल वा जरिवाना निर्धारण गर्नु पर्ने नदेखिएमा सोको जानकारी सम्बन्धित निकासीकर्ता वा पैठारीकर्तालाई दिनुपर्नेछ।

(१०) उपदफा (९) बमोजिम आदेश प्राप्त गरेको मितिले पैतीस दिन भित्र त्यस्तो आदेश प्राप्त गर्ने व्यक्तिले सोही

आदेशमा तोकिए बमोजिमको रकम दाखिला गर्नु पर्नेछ। उक्त अवधि भित्र रकम दाखिला नगरेमा त्यस्तो महसुल तथा जरीवाना दखिला गर्ने आदेश दिएको मितिदेखि वार्षिक पन्ध्र प्रतिशतका दरले व्याज समेत गणना असुल गरिनेछ।

(११) उपदफा (१०) बमोजिम बुझाउनु पर्ने रकम नवुझएमा निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताको निकासी वा पैठारी लगायतका कारोवार तथा चल अचल सम्पत्ति रोक्का गरी महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले सोही सम्पत्तिबाट त्यस्तो रकम असुलउपर गर्नेछ।

(१२) उपदफा (११) बमोजिम रकम असुल हुन नसकेमा त्यस्तो रकम सरकारी बाँकी सरह असुलउपर गरिनेछ।

(१३) महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले यस दफाको प्रयोजनका लागि आवश्यक देखेमा बैंक वा वित्तीय संस्था एवं निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताको कारोबारसँग सम्बन्धित अन्य कुनै व्यक्ति वा निकायबाट सम्बन्धित निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ता, निजको कारोबार वा मालवस्तुसँग सम्बन्धित भुक्तानी, बैंक खाता, नाफा नोक्सानको हिसाव, कर विवरण, बीजक र यस्तै अन्य कागजात माग गर्न सक्नेछ। यसरी माग गरिएका हिसाव, कर विवरण, बीजक तथा कागजात उपलव्ध गराउनु सम्बन्धित व्यक्ति वा निकायको कर्तव्य हुनेछ।

(१४) उपदफा १ बमोजिम परीक्षण गर्दा महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले प्रमाण बुझ्न, सम्बन्धित व्यक्तिलाई बयान गराउन तथा लिखत प्रमाण वा कागजात पेश गर्न लगाउन सक्नेछ।

(१५) उपदफा १४ को प्रयोजनको लागि महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले व्यक्तिगत वा सार्वजनिक रुपमा सूचना जारी गर्न सक्नेछ।

(६) उपदफा १५ बमोजिम जारी गरिएको सूचनाको म्याद भित्र उपस्थित नहुने वा माग भए बमोजिम लिखत, प्रमाण वा कागजात पेश नगर्ने निकासीकर्ता वा पैठारीकर्तालाई महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले दफा ५७ को उपदफा (१५क) बमोजिम जरिवाना गरी निजको निकासी वा पैठारी सम्बन्धी कारोबार रोक्का गरी उपलब्ध भए सम्मका लिखत, प्रमाण वा कागजातका आधारमा परीक्षण गर्न सक्नेछ।

(१७) उपदफा १६ बमोजिम परीक्षण गरी सकेपछि सो निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताका सम्बन्धमा पछि थप प्रमाण कागजात प्राप्त भएमा त्यस्ता प्रमाण कागजातका आधारमा यस दफा बमोजिम पुनः परीक्षण गर्न सकिनेछ।

(१८) यस दफा बमोजिमको परीक्षण मालवस्तु जाँचपास भएको मितिले चार वर्षसम्म गर्न सकिनेछ।

तर कुनै निकासीकता वा पैठारीकर्ताले झुट्ठा लिखत वा कागजात तयार गरी प्रचलित कानून बमोजिम लाग्ने भन्दा कम महसुल दाखिला गरेको प्रमाणित भएमा भन्सार परीक्षकले महानिर्देशकको अनुमति लिई चार वर्ष पछि समेत परीक्षण गर्न सक्नेछ।

(१९) यस दफा बमोजिम निकासीकर्ता वा पैठारीकर्तालाई महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले दिने सूचना वा म्याद वा सफाई पेश गर्ने सूचना वा महसुल र जरीवाना दाखिला गर्ने आदेश सम्बन्धित व्यक्तिको इमेल ठेगाना मार्फत पठाउन सक्नेछ। त्यसरी इमेल ठेगानमा पठाइएको सूचना, जानकारी वा आदेश निजले प्राप्त गरेको मानिनेछ।

परिशिष्ट — २

भन्सार नियमावली, २०६४ को परिच्छेद-५

जाँचपास पछिको परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

२६. **निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताले कागजात सुरक्षित राख्नुपर्ने:** ऐनको दफा ३४ बमोजिम जाँचपास पछिको परीक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि पैठारीकर्ताले आफुले पैठारी गरेका मालवस्तुसँग सम्बन्धित देहाय बमोजिमका विवरण एवं कागजात तयार गरी त्यस्तो मालवस्तु जाँचपास भएको मितिले चार वर्ष सम्म सुरक्षित राख्नु पर्नेछः—

(क) निकासी वा पैठारी प्रज्ञापनपत्र, महसुल तिरेको रसिद र खरिद खाता,

(ख) बिक्री बीजक तथा बिक्री खाता,

(ग) परिमाण समेत खुलेको मौज्दात विवरण,

(घ) मालवस्तुको निकासी वा पैठारी र बिक्रीसँग सम्बन्धित बैंकिङ्ग अभिलेख,

(ङ) वासलात तथा नाफा नोक्सान हिसाब र सोसँग सम्बन्धित अन्य विवरण,

(च) आफ्नो कारोबारको विवरण कम्प्युटर प्रणालीमा राखेको भए सो प्रणाली,

(छ) निकासी वा पैठारी, सञ्चय र बिक्रीसँग सम्बन्धित अन्य कागजात र विवरण।

२७. **जाँचपास पछिको परीक्षण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था**

(१) ऐनको दफा ३४ को उपदफा (२) को प्रयोजको लागि भन्सार कार्यालयमा निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको मालवस्तुको मूल्य यथार्थ हो वा होइन भन्ने कुरा निश्चित गर्नका लागि ऐनको दफा १३ मा उल्लेख भए बमोजिमका मूल्याङ्कनका सबै वा कुनै तरिका अवलम्बन गरी त्यस्तो मालवस्तुको मूल्य कायम गर्न सकिनेछ।

(२) ऐनको दफा ३४ को उपदफा (२) को प्रयोजनका लागि भन्सार कार्यालयमा निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको मालवस्तुको परिमाण घटी घोषण गरिएको हो वा होइन भन्ने यकिन गर्नका लागि पैठारीकर्ताको मौज्दातको भौतिक परीक्षण समेत गर्न सकिनेछ।

(३) पैठारीकर्ताले मालवस्तु पैठारी गर्दा भन्सार कार्यालयमा घोषणा गरेको मूल्यको सत्यता परीक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि निजले पैठारी गरी बिक्री गरेको मालवस्तुको खुद्रा तहसम्मको कारोबारको अभिलेख परीक्षण गर्न सकिनेछ।

(४) जाँचपास पछिको परीक्षण गर्दा महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले सम्बन्धित निकासीकर्ता वा पैठारीकर्तालाई सम्भव भएसम्म सो परीक्षण गर्ने मिति र समय तोकी अग्रिम सूचना दिनु पर्नेछ।

२८. कागजात माग गर्न सक्ने:

(१) जाँचपास पछिको परीक्षण गर्ने महानिर्देशक वा भन्सार परीक्षकले सो प्रयोजनका लागि आवश्यक देखेमा बैंक, वित्तिय संस्था एवं निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ताको कारोबारसँग सम्बन्धित अन्य कुनै व्यक्ति वा निकायबाट सम्बन्धित निकासीकर्ता वा पैठारीकर्ता, निजको कारोबार वा मालवस्तुसँग सम्बन्धित भुक्तानी, बैंक खाता, नाफा नोक्सानको हिसाब, कर विवरण, विजक र यस्तै अन्य आवश्यक कागजात पन्ध्र दिनको म्याद दिई माग गर्न सक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम माग गरेको कागजात उपलब्ध गराउनु सम्बन्धित बैंक वा वित्तीय संस्था वा अन्य निकायको कर्तव्य हुनेछ।

१३ औं स्थापना दिवस २०७९

PCA को तालिम कार्यक्रम

=======म कार्यक्रम

१३ औं स्थापना दिवस २०७९

अन्तरक्रिया कार्यक्रम

१३ औं स्थापना दिवस